

הלכות דרכים וטיולים – סכנות ומצוות

א. הסכנה הגדולה ביותר בימינו היא סכנת תאונות דרכים, ותאונות בכלל.

לפני שיוצאים לכל נסיעה ברכב, חובה הלכתית, לבדוק שהרכב תקין. אסור לנסוע ברכב שאין ידוע

מה טיבו, או ברכב שיש בו תקלה כלשהיא בחלקים הקריטיים (כגון, צמיגים, מעצורים, הגה,

חגורות ביטחון, אורות בלילה ובחורף, וכד').

אסור באיסור חמור לנהוג בעייפות, או אחרי שתיית אלכוהול, אפילו 'קצת'. רבים חושבים שקצת יין או בירה, לא משפיעה. זאת טעות חמורה, שסופה שפיכות דמים. תפיסת המרחב ואומדנת המרחק משתנים באופן מסוכן גם במעט אלכוהול.

נפסק בשולחן-ערוך: כהן ששתה רביעית ההין לא ישא את כפיו" (שו"ע אורח-חיים קכ"ח ל"ח), וכהן שהרג נפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו לעולם, אפילו עשה תשובה (המחבר שם, קכ"ח ל"ה), והרמ"א מתיר רק אם עשה תשובה.

לענ"ד, יש להחמיר בתאונות דרכים כדעת המחבר, ולתקן תקנה בקהילות, שמי שהרג נפש בתאונה, לא יעבור לפי התיבה, ואם הוא כהן, לא ישא את כפיו, כדי שיפסיקו לזלזל בסכנת נפשות, כי רבים חללי הדרכים מחללי המלחמות. אבל אם חוששים שלא לנעול את דלתי התשובה כדעת הרמ"א, רצוי על כל פנים לקבוע תקנה כזו לזמן מסוים, לפחות לשנה, או לשנים אחדות, כדי לבטא את חומרת יחסנו לשפיכות הדמים המשתוללת בכבישים.

מי שהרג נפש בתאונת שוגג, אם יש לו חלק באשמה, צריך כפרה, וראוי לו שיגלה ממקומו כדין תורה, ושלא ינהג ברכב כלל, לפחות עד שתעבור שנה, אפילו אם לא שללו את רשיונו.

מי שעבר ברשלנות, וכל שכן מי שהורשע שלוש פעמים בעברות תנועה שיש בהן כדי לסכן חיים, אסור לו לנהוג ברכב כלל "עד שיוכיח שהשתנה" כיוון שהוא מועד, אפילו אם לא שללו את רשיונו.

מי שנהג ברכב בלי רישיון וביטוח חובה, או במצב של שלילת רישיון – אין לו כפרה. כל מי שיכול חייב למונעו. מצווה גדולה להסגירו למשטרה, כמו כל עבריין דרכים, וכל מי שמסכן חיי אדם.

אסור לתת מפתחות לרכב לנהג צעיר, שאינו מנוסה דיו, אפילו אם יש לו רישיון, אלא חובה להתלוות אליו כנהג מבוגר – חונך, ובתנאי שהחונך איננו הרפתקן בעצמו.

מי שיוצא לטיול או לבילוי, ואיננו בטוח שיהיה ערני לחלוטין בזמן הנסיעה בחזרה, אסור לו לנהוג, ואסור לתת לו לנהוג אלא ינהג מישהו אחר, או יחזרו במונית או אוטובוס.

למותר לציין, שמי שעובר על חוקי התנועה במזיד, או ברשלנות מתנשאת, הוא עבריין גמור, שהרי שם דמים בביתו, כלומר ברכבו, ועומד על דם רעהו. יותר חמור דינו ממי שחילל שבת במזיד שהרי שבת נדחית מפני סכנת נפשות (אורח-חיים שכ"ט), וחמירא סכנתא מאיסורא.

מכאן נובעת חובה הלכתית ללמוד וללמד היטב כדי לשמור ולעשות את כל חוקי התנועה הנוהגים במדינת ישראל על כל פרטיהם, ואף את חוקי התנועה המחמירים יותר (אם יש כאלה) במדינות אחרות, ולהתייחס אליהם כמו להלכות מחייבות מדאורייתא, ב"שולחן ערוך" שצריך להיכתב ב"דם הנפש".

וגם נכון לענ"ד, לתקן בקהילות "מי שברך" מיוחד לכל מי שנהג בכביש על פי החוק ובזהירות, ואינו מסכן את עצמו ואת חיי זולתו. בל ייחשב "גיבור" ו"בעל-יכולת", נהג פושע, שמזלזל בחיי אדם.

ב. כשיוצאים לדרך בנסיעה, צריך לקחת בחשבון את הזמן, ולהצטייד בסבלנות, וראוי להוסיף על זמן הנסיעה בגלל הלחץ בכבישים.

סיבה עיקרית לתאונות דרכים קשות, בהן נהרגים עשרות אנשים בכל שנה ונפצעים מאות, היא הלחץ הנפשי של נהגים ממהרים. נהגים ממהרים עוקפים מימין ומשמאל, עוקפים בכביש לא-פנוי בתקווה להספיק, חוצים צמתים בצורה מסוכנת, ומסכנים את חייהם וחיי אחרים.

הלחץ הנפשי הלוחץ על הדוושה יש בו שני מרכיבים:

1. "אני ממהר!" "אני מאחר!" "מחכים לי!" "יש לי ישיבה חשובה", "דין דחוף", "שיעור חיוני", וכיו"ב – שום דבר מכל אלה לא מתיר לסכן חיי אדם, גם לא פגיעה, ורוב רובם של התירופים האלה לא מתירים אפילו הפסד ממון מרובה. התאונות גורמות למשק נזק כלכלי עצום.

אם אתה מאחר, או מפסיד משהו חשוב, אמור לעצמך, שיהא הדבר כפרת עוונות, וכל מה "דעביד רחמנא, לטב עביד". הקפד להודיע שאתה מאחר, או לא מגיע, שלא להוסיף גם גניבת דעת על האיחור.

2. "מעצבן לנסוע אחרי משאית עמוסה" במהירות של 50 – 60 קמ"ש, ואפילו ב 70 – 80 קמ"ש. מיצוי היכולת של הרכב ושל הכביש מביא לתחושת סיפוק עמוקה של היצר – תחושת כוח ועוצמה, תחושה של הישג, כמו ניצחון בתחרות ספורט, או במאבק כוח. מי שנוהג כהלכה, אף נתפס כ"טמבל", "פראיר", ושאר כינויי הבל. הדחף לעקוף ולחתוך בצורה מסוכנת בא מן היצר ולא מן השכל.

דרכה של תורה, והדרכת המוסר הכלל-אנושי, היא תמיד להתגבר על היצר – להשליט את השכל, את המידות הטובות ואת הרצון המוסרי – על היצר הפראי. "איזהו גיבור הכובש את יצרו". והנה אנו רואים אנשים לא מעטים וביניהם גם בני תורה ותלמידי חכמים, שכל חייהם כובשים את יצרם בתאוותיהם, תאוות נשים ואוכל ודיבור, ורק כשהם נוהגים ברכב, היצר לוחץ על הדוושה, והם נהנים עד מאד "לטוס כל-כך נמוך". לעיתים אף מתגאים בכך בפני עצמם, ובפני זולתם, ושוכחים כליל כלל יסודי בהלכה: "סכנתא חמירא מאיסורא". אילו חשבו שזה דומה להרהורי עבירה, וחמור כמו חשש גילוי עריות, היו נוהגים אחרת. לפיכך, צריך לחנך לזהירות בדרכים, גם מכוח המוסר וההלכה.

נאמר במשלי (כ"ו ד): "אל תען כסיל כאולתו, פן תשוה לו גם אתה" (והפסוק שאחריו, שאומר להיפך, מדבר בדרך של חכמה (רש"י וראב"ע), או בדברי תורה (שבת ל"ע"ב). עוד נאמר שם (כ"ו יז): "מחזיק באזני כלב, עובר מתעבר על ריב לא לו", ולא כל אחד יכול לפעול כמשה רבינו.

על-כן, אסור בהחלט לריב עם נהג אחר, או לקלול, אפילו אם עבר עבירה חמורה, ואף אם פגע בך, או במישהו אחר.

מותר בהחלט, ואף מצווה, להצטייד במצלמה, לצלם נהג מתפרע כדי להגיש תלונה. אם יש ריב בין נהגים, מותר להפעיל טייפ להקליט, ולהעיד נגד מי שפשע. אבל אסור להתערב במריבה מחשש סכנת נפשות.

ג. כלל יסודי בהלכות דרכים – כל ספק לחומרא!

נהג! יש לך ספק קל, אם ניתן להשלים עקיפה – אסור לך לעקוף! יש לך ספק קל אם אפשר לבלום במרחק שלך מהרכב שלפניך, עצור והגדל מרחק! יש לך ספק קל אם ניתן לחצות או לפנות – חכה!

תנשום אוויר, תשיר לך שיר, סבלנות חשובה כמו דלק!

קח שתיה או פיצוחים לנסיעה לשמירת העירנות, ומשהוא לעשות אם תיקלע לפקק שבו עומדים דקות ארוכות. קח קלטת או דיסק – שיר את השירים האהובים עליך. זכותך הבלעדית כנהג לקבוע מה שומעים ברדיו או בטייפ של הרכב, כי השמיעה חשובה קודם כל לערנותך.

אל תתעצבן ואל תילחץ. אסור לנהוג בלחץ נפשי, לא בעצבים, ולא בעייפות! זכור, חייך וחיי אוהביך וחבריך נתונים בכף המאזניים ובידיך שלך, ממש כמו היה הרגע הזה יום הדין הגדול והנורא, ראש השנה, ימים נוראים: "מי יחיה? ומי ימות? מי בקיצו? ומי לא בקיצו?... מי באש.. מי בחיה.. ומי במגפה?!"

נהג לחוץ או עייף, חייב לעצור בצד, לרדת מהכביש, לרדת מן הרכב – לשתות, לרחוץ פנים, ואף לישון, ורק אחר-כך להמשיך בדרכו. אם אחר יכול לנהוג, אל יתבייש להתחלף, כי בזה הוא מציל חיים, וכל אדם – עולם מלא.

ד. כל מי שסיים את לימודי הנהיגה וקיבל רישיון ראוי לערוך לכבודו טקס בבית הכנסת, כעין מעמד בר-מצוה לעונשי שמים, וידרוש הוא ורב המקום בהלכות דרכים, ובאיסורים הכרוכים בנהיגה, ובחובת הזהירות. כל אלה, כדי שייכנס בליבו, שמעתה ואילך הוא אחראי לחיי אדם, ובידיו הכוח לקיימם או להכריעם חלילה. ואף-על-פי שאין בית דין של מעלה עונשין וכורתין אלא מבן עשרים. שנה ומעלה (ירושלמי ביכורים פ"ב ה"א), זהו מפני שלא יצאו לצבא ולא אחזו בנשק לפני גיל עשרים אולם אצלנו מרגע שבחור או בחורה מקבלים רישיון הרי הם כאוחזים בנשק, והרי הם כבני עשרים – ור' רמב"ן בפירושו לבמדבר א' ג, שתולה את הגיל בזכות ההשתתפות באסיפת הנבחרים, כלומר בזכות האזרח ובחובתו, שהוא אצלנו גיל 18. אכן, אילו יכולנו לדחות לגיל 20 את ההגה ואת הנשק, אפשר ואפשר, שהיו לנו פחות אסונות ויותר זכויות.

ראוי לברך כל נהג צעיר וכל מי שקונה רכב: "יהי רצון מלפני ה' שיתן לך כח ותבונה, וישמור עליך שלא תפגע ולא תיפגע, ולא ייפגעו אחרים בגללך". יפה להדביק ברכה זו ברכב, ולהוסיפה בתפילת הדרך.

ה. הדרכים בימינו הם בחזקת סכנת תאונות, ועל-כן, יש לומר תפילת הדרך על כל נסיעה ברכב. אמנם קבעו חכמים שאין לברך בפחות מפרסה (5 – 6 ק"מ), ונחלקו בו פוסקי ימינו – ב"משנה ברורה" פסק (לגבי רכבת), שזהו שיעור מרחק, כפשוטו (אורח-חיים ק"י סק"ל), ואילו הרב עובדיה יוסף פסק, שזהו שיעור זמן (72 דקות) של הליכת פרסה בימי קדם (יבי"ע אומר, ח"א סימן י"ג).

אולם, התפילה מכוונת לסכנות שבימינו, ולא לסכנות שבימיהם, (ליסטים וחיות רעות לא היו שכיחים בפחות מפרסה סמוך לעיר), ובמקום סכנה מברכים תמיד (כמו ביחס לברכת הגומל, ר' דברי מרן המחבר אורח-חיים ר"ט ז, וכן פסק במשנה ברורה, ק"י סק"ל) –

לכן, הנוסע בכביש יאמר תפילת הדרך תמיד מפני, שהכביש שכיחה מאוד סכנתו – וברכת – תלוי במחלוקת יבי"ע אומר, מול "משנה ברורה" לגבי פרסה (שיעור זמן, או שיעור מרחק). כיוון, שאין זו מחלוקת במנהגי העדות, יכול "אשכנזי" לנהוג כ"יבי"ע אומר" ו'מזרחי' כ"משנה ברורה". אולם בכביש אין מקום לכל הדברים האלה מפני רוב סכנותיו, ואין לזוז מלשון מרן המחבר בשולחן-ערוך ומפסק "משנה ברורה", שמברכים גם על פחות מפרסה, כאשר שכיחה מאוד הסכנה שם.

קדמונינו לא יכלו לנסוע נסיעות אחדות בו ביום, ותפילת הדרך נתקנה לברך פעם אחת ביום, אלא אם יצא לדרך נוספת באמצע היום באופן, שלא תוכנן מראש (אורח-חיים ק"י ה).

אולם, בכל נסיעה יכול לומר "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים, מאין יבוא עזרי – עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ... ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם", וזהו מעין תפילת הדרך שבספר תהילים (קכ"א). על כן ראוי לאומרה גם בנסיעה קצרה לנהוגים כהרב עובדיה יוסף, גם בנסיעה שניה ושלישית באותו היום, וגם למי שאומר תפילת הדרך בברכת "שומע תפילה" בשחרית, בכל יום, (בדומה למנהג המהר"ם מרוטנבורג, אורח-חיים ק"י ו).

הרב עובדיה יוסף (סימן י"ג שם) מוכיח יפה, שבמקום שאומרים תפילת הדרך, יש לברך גם הגומל אחר-כך, שכן דינן שווה. וכיוון, שלא נהגו כך, וכיוון שרבו מחלוקות הפוסקים, הוא סבור שספק ברכות

להקל, ואין לומר תפילת הדרך אלא רק במצבים שתקנו חז"ל. אולם העיון במקורותיו, ובפרט דברי מרן המחבר (רי"ט ז') ו"המשנה ברורה" (ק"י סק"ל, ורי"ט סק"א), מורים, שהכל תלוי במידת הסכנה.

על כן הדרך הנכונה בברכת הגומל לענ"ד, היא, שבכל שבת ישאלו הגבאים בקהל, מי היה במצב של סכנה או קרוב לסכנה (והרי כל אחד מכיר מצבי 'כמעט תאונה' לאלפיהם, ובכלל זה סטייה מנתיב, עייפות בנהיגה, בלימת פתע, עקיפה לא זהירה שנגמרה 'בסדר', ועוד, ועוד – והוא יברך הגומל בקול רם, להוציא את כל הקהל הנוסע בדרכים.

ומכל מקום, ראוי לומר "מזמור לתודה" בסוף הנסיעה, כדי לצאת חובת ההודאה לה', על ניסיון שבכל יום עמנו, ערב ובקר וצהריים.

הטס במטוס אומר תפילת הדרך מיוחדת לטיסה (שהיא דרך מסוג אחר), ודומה ליורדי הים באניות. ואומר אותה לקראת המראה או בשעת ההמראה לאויר, שאז חש כל אדם את תחושת הסכנה, (ואת התרגשות הטיסה).

ומזכיר בה "ותצילנו מכל מיני תקלות ופורענויות בהמראה, באויר ובנחיתה, ומכל מיני רוחות רעות, ואנשים רעים, ואסונות הבאים לעולם. אין לחוש כלל לדעות שמתנגדות להוסיף דברים בתפילת הדרך, כיוון שמטבע הקבוע לה כתקנת חז"ל הוא "שומע תפילה", ודיניה כ"שומע תפילה". כך מפורש בראבי"ה למסכת ברכות (מכון הרי פישל, ירושלים תשכ"ד, כרך א', עמ' 63) –

:"ואם ירצה יוסיף כפי העניין ויכלול באמצע הברכה" – וכן פסק רש"ז אוירבך (הליכות שלמה על הלכות תפילה, פרק כ"א).

אמנם, בדרך לשדה התעופה יכול לומר תפילת הדרך על הנסיעה ועל הטיסה, כשיטת מהר"ם מרוטנבורג (ק"י ו), אולם עדיף לבקש מהמסיע אותו שיברך ויוציא אותו, ואז יוכל לברך על הטיסה בזמנה, או יאמר "שיר למעלות" על הנסיעה לשדה. אפשר גם שיכול לומר תפילת הדרך על הנסיעה לחוד, ועל הטיסה לחוד. אולם מנהגנו שלא להרבות בברכות (ור' אורח-חיים ק"י ה).

ו. עזב תעזוב עמו בכבישים

כתב הרמב"ם (פרק י"ג מהלכות רוצח ושמירת הנפש, הל"א-ב): "מי שפגע (כלומר, פגש) בחברו בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה, בין שהיה עליה משא הראוי לה. בין שהיה עליה יותר ממשאה, הרי זה מצווה לפרוק מעליה. וזו מצות עשה, שנאמר: [כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו, וחדלת מעזב לו ?] [עזב תעזב עימו (שמות כ"ג ה)]. ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך אלא יקים עמו ויחזור ויטעון משאו עליה, שנאמר: לא תראה את חמור אחיו או את שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם! (שם).

וכתב על כך בערוך השולחן (חושן משפט, הלכות השבת אבדה, סימן רע"ב, ס' ח'): "במדינתנו שנוסעים ומוליכים משא בעגלה והסוס קשור לעגלה, אם פגע (=פגש) בעגלה שנסקעה ברפש וטיט, מחוייב לסייע לעגלון לפרוק המשא ולהוציא את העגלה והסוס למקום יבשה.